d{kk & 7

fVIi.kh

9

Hkxonxhrk;k% lIrn'k% v/;k;%

प्रियविद्यार्थिनः पूर्वपाठे भवन्तः गणेशद्वादशनामस्तोत्रस्य माध्यमेन भगवतः गणपतेः स्तुतिः तथा तेषां नामानां महत्त्वम् अजानन्। अस्मिन् पाठे भवन्तः श्रद्धायाः प्रकारत्रयं पठिष्यन्ति। इयं प्रकारत्रयस्य श्रद्धा भौतिकप्रकृतेः भावैः उत्पन्ना भवति। ये भावावेशे विश्वसन्ति यद् अज्ञानादुत्पद्यते अनित्यं भवति तथा च भौतिकपरिणामात्मकं भवति, यद्यपि सत्ये कृतं कार्यं विज्ञापितस्य निषेधानुसारं हृदयेन च पवित्रं भवति।

mís';kfu

इमं पाठं पठित्वा भवन्तः शक्ष्यन्ति :

- भगवद्गीतायाः सप्तदशाध्यायस्य सर्वेषां श्लोकानाम् उच्चारणं कर्तुम्य ;
- अस्याध्यायस्य भावार्थं ज्ञापयितुम् ।

9.1 Hkxonxhrk lIrn'kk·/;k;%

lIrn'kk·/;k;% çkjHkrA J)k;k% foHkkx=;EkA

सप्तदशोऽध्यायः प्रारभते। श्रद्धायाः विभागत्रयम्।

vtZu mokp A

; 'kkL=fof/keRlT; ;tUr J);kfUork% A

r"kk fu"Bk r dk —".k lÙoekgk jtLre% AA f‰&f AA

अर्जुन उवाच –

हे कृष्ण! ये मनुष्याः शास्त्राणां मतानि विहाय पूर्णश्रद्धावन्तः भूत्वा देवादिनां पूजनं कुर्वन्ति, तेषां स्थितिः कीदृशी भवति सात्विकी राजसी अथवा तामसी।

JhHkxokuokp A

f=fo/kk Hkofr J)k nfguk lk LoHkkotk A

lkfÙodh jktlh pko rkelh pfr rk 'k.k AA f‰&„ AA

श्रीभगवान् उवाच –

देहिनाम् अर्थात् शरीरिणां सर्वेषां मनुष्याणां स्वभावोत्पन्ना श्रद्धा सात्विकी राजसी तामसी च एतत्प्रकारत्रयस्य भवति। अहम् अस्मिन् विषये विस्तरेण बोधयामि।

lÙokuq:ik loL; J)k Hkofr Hkkjr A
J)ke;ks·;a iq#"kks ;ks ;PN)% l ,o l% AA f‰&… AA

हे भरतवंशि! सर्वेषां श्रद्धा तेषाम् अन्तः करणानुसारं (सत्त्वानुरूपं) भवति। अयं पुरुषः श्रद्धामयोऽस्ति अतः यः पुरुषः यादृग्श्रद्धावान् अस्ति वस्तुतः सः तादृगेवास्ति।

;tUrs lkfÙodk nsokU;{kj{kkafl jktlk% A
çsrkUHkwrx.kka'pkU;s ;tUrs rkelk tuk% AA f‰&† AA

यस्मिन् मनुष्ये सात्विकगुणानां प्राधान्यं भवति सः देवान् पूजयति, राजसपुरुषाः यक्षरक्षांसि पूजयन्ति तथा अन्ये ये तामसमनुष्याः सन्ति ते भूतप्रेतगणान् पूजयन्ति मुख्यरूपेण च भगवन्तं शिवम् इष्टं स्वीकुर्वन्ति।

v'kkL=fofgra ?kksja rI;Urs ;s ri tuk% A
nEHkkgadkjl;qäk% dkejkxcykfUork% AA f‰&‡ AA

ये मनुष्याः शास्त्रविधिना रहितं केवलं मनसः इच्छया एव तपः आचरन्ति दम्भेन अहंकारेण च युताः भवन्ति कामनायाः आसक्तिना भक्तिबलस्य च अभिमानेन युक्ताः सन्ति।

d"k;Ur% 'kjhjLFka Hkwrxkeepsrl% A
eka pSokUr%'kjhjLFka rkfUo)~;klqjfu'p;ku~ AA f‰&^ AA

d{kk & 7

fVIi.kh

शरीरे निवसन्तं प्राणिनाम् अधिपतिं (ब्रह्मा, विष्णु, शिवः, गणेशः तथा प्रकृतिः एतान्) मां च तथा एवमेव शरीरस्य हृदयकमले जीवेन सह निवसतः नित्यब्रह्मणः अनादरं कुर्वाणान् अज्ञानिजनान् असुरस्वभाववन्तम् अवगच्छ।

vkgkjLRofi loZL; f=fo/kks Hkofr fç;% A
;KLriLrFkk nkua rs"kka Hkssnfeea 'k`.kq AA f‰&‰ AA

हे प्रिय अर्जुन ! सर्वानपि मनुष्यान् स्वस्वप्रकृत्यनुसारं भोजनमपि प्रकारत्रयेण प्रियं भवति। अत एव तथैव यज्ञं दानं तपश्च प्रकारत्रयस्य भवन्ति। तेषां इमं भेदं त्वं मदवगच्छ।

vk;q%lÙocykjksX; lq[kçhfrfoo/kZuk% A
jL;k% fLuX/kk% fLFkjk âÌk vkgkjk% lkfÙodfç;k% AA f‰&Š AA

एतादृशानि भोजनानि यानि आयुं बुद्धिं बलम् आरोग्यं सुखं प्रीतिं च वर्धयन्ति रसयुक्तानि स्थिराणि तथा स्वभावेन एव ये मनसः प्रियाणि भवन्ति एतानि भोजनानि सत्त्वगुणप्रधानानि भवन्ति।

dV~oEyyo.kkR;q".krh{.k:{kfonkfgu% A
vkgkjk jktlL;s"Vk nq%[k'kksdke;çnk% AA f‰&‹ AA

कटुः अम्लः लवणयुतः अत्युष्णः तीक्ष्णः रूक्षः दाहकारकः तथा दुःखं चिन्तां रोगं च यः जनयति एतादृशाहाराः राजसगुणवते पुरुषाय प्रियाः भवन्ति। एते राजसगुणप्रधानाः भवन्ति।

;kr;ke xrjl ifr i;f"kr p ;r A
mfPN"Vefi pke/; Hkkstu rkelfç;e AA f‰&få AA

यद् भोजनं सम्यक्तया पक्वं न स्यात्, रसरहितं दुर्गन्धयुतं यातयामम् उच्छिष्टम् अपवित्रं च स्यात् तद्भोजनं तामसपुरुषाय प्रियं भवति।

vQykdkf³{kfHk;ZKks fof/k–"Vks ; bT;rs A
;"VO;eofr eu% lek/kk; l lkfÙod% AA f‰&ff AA

ये शास्त्रविधिना नियतयज्ञं स्वकर्त्तव्यम् अवगच्छन्ति एवं प्रकारेण मनः समाधाय ये फलस्य कामनां न कर्वन्ति एतादृग्भिः पुरुषैः कृतं यज्ञं सात्त्विकं यज्ञं भवति।

vfHklU/kk; r Qy nEHkkFkefi pko ;r A
bT;r HkjrJ"B r ;K fof) jktle AA f‰&f„ AA

हे अर्जुन! केवलं दम्भस्य वशीभूतं भूत्वा फलं च ध्याने संस्थाप्य यः यज्ञः क्रियते एतादृशं यज्ञं राजसम् अवगच्छ।

fof/kghue l"Vkuu eU=ghuenf{k.ke A
J)kfojfgra ;Ka rkel ifjp{kr AA f‰&f… AA

हे अर्जुन शास्त्रविधिना रहितं अन्नदानादिभिः रहितं विना वास्तविकमन्त्रैः विना दक्षिणया विना दीक्षया विना उपदेशेन विना श्रद्धया च कृतं यज्ञं तामसं यज्ञम् अवगच्छ।

nof}txq#çkKiwtua 'kkpekZtoe A
cãp;Zefgalk p 'kkjhja ri mP;rs AA f‰&f† AA

सन्तपुरुषाणां ब्राह्मणानां गुरूणां ज्ञानीनां च आदरः पवित्रता ब्रह्मचर्यम् अहिंसा च एतानि शरीरसंबन्धीनि तपांसि उच्यन्ते।

vuq}sxdja okD;a lR;a fç;fgra p ;r A
Lok/;k;kH;lua pSo ok³e;a ri mP;rs AA f‰&f‡ AA

यः अनुद्वेगकर्ता मधुरं हितकारकं यथार्थं च भाषणम् अस्ति तथा यद् धार्मिकशास्त्राणाम् अध्ययनम्, परमात्मनः नाम्नः जापस्य अभ्यासः एतानि वाक्संबन्धीनि तपांसि उच्यन्ते।

eu% çlkn% lkSE;Roa ekSuekRefofuxg% A
Hkkola'kqf)fjR;rÙkiks ekuleP;rs AA f‰&f^ AA

मनसः प्रसन्नता, शान्तस्वभावः, मौनम् (सांसारिकवार्तासु मौनम्) आत्मनिग्रहः (विचाराणां निग्रहः), भावानां सम्यक्तया पवित्रता इदं मनः सम्बन्धि तपः उच्यते।

J);k ij;k rIr riLrfÙjfo/k uj% A
vQykdkf³{kfHk;ZäS% IkfÙodk ifjp{kr AA f‰&f‰ AA

फलम् अनिच्छन्तः शास्त्रविध्यनुसारं भक्त्यां लीनैः पुरुषैः श्रद्धापूर्वकं तप्तं तद् पूर्वोक्तं त्रिविधं कर्म सात्विककर्म कथ्यते।

IRdkjekuiitkFk rik nEHkku pko ;r A
fØ;r rfng çkä jkt I pyel/#oe AA f‰&fŠ AA

यत् तपः सत्काराय मानरूपिणे पूजायै दम्भपूर्वकं च क्रियते तदस्थायि नाशवान् तपः भवति तद्राजसतपः उच्यते।

e<xkg.kkReuk ;RihM;k fØ;r ri% A
ijL;kRIknukFk ok rÙkkeIenkâre AA f‰&f‹ AA

यत्तपः मूढतापूर्वकं हठेन स्वमनसा वाणिशरीरयोः पीडया सहितम् अपरेषां च अनिष्टकरणाय क्रियते तत्तपः तामसतपः उच्यते।

nkr0;fefr ;íku nh;r·uidkfj.k A
n'k dky p ik= p ríku IkfÙod Lere AA f‰&„å AA

दानं प्रदेयम् इदं कर्त्तव्यमस्ति इति भावेन समये स्थितौ पात्राय च यद् दानं दीयते फलं च अनिच्छन्तः यद् दानं प्रदीयते तद् दानं सात्विकदानम् उच्यते।

;Ùk çR;qidkjkFk Qyefí'; ok iqu% A
nh;r p ifjfDy"V ríku jktl Le'r AA f‰&„f AA

किन्तु यद् दानं प्रत्युपकाराय फलम् उद्दिश्य वा प्रदीयते क्लेशपूर्वकं दुःखमनसा च प्रदीयते तद् दानं राजसदानम् उच्यते।

vn'kdky ;íkueik=H;'p nh;r A
vlR—reoKkr rÙkkelenkâre AA f‰&„„ AA

यद् दानं गुरोः आज्ञां तिरस्कृत्य अनादृत्य अनुचितसमये स्थितौ कुपात्राय च प्रदीयते तद्दानं तामसम् इत्युदीरितम्।

Å¡ rRlfnfr funs'kk czã.kfL=fo/k% Le'r% A
czkã.kkLru onk'p ;Kk'p fofgrk% iqjk AA f‰&„… AA

अयं सांकेतिको मन्त्रः पूर्णब्रह्मणोऽस्ति एवं प्रकारेण पूर्णपरमात्मनः नामस्मरणस्य आदेशः अस्ति। सृष्टेः आदिकाले एव विद्वद्भिः तस्यैव तत्त्वस्य ज्ञानाधारेण वेदाः यज्ञाश्च रचिताः।

fVIi.kh

rLeknksfeR;qnkâR; ;Kkukuri%fØ;k% A
çorUr fo/kkukäk% lrra cãokfnuke~ AA f‰&„† AA

एवं प्रकारेण परमात्मनः स्तोतघ्णां शास्त्रविधिना नियतक्रियाबोधयितघ्णां च यज्ञः दानं तपः स्मरणं च 'ओम्' इत्युक्त्वा एव प्रारभन्ते।

rfnR;ufHkl U/kk; Qya ;Kri%fØ;k% A
nkufØ;k'p fofo/kk% fØ;Ur ek{kdkf³{kfHk% AA f‰&„‡ AA

परब्रह्मणः "तत्" मन्त्रस्य जापेन एव अन्तं भवति। फलम् नेष्ट्वा नानाप्राकारकाः यज्ञाः तपरूपाक्रियाः मोक्षप्राप्तये इच्छा इत्याद्यः सर्वे प्रकल्पाः अनेन एव मन्त्रेण सम्पद्यन्ते।

lnHkkos lk/kHkkos p lfnR;rRç;qT;rs A
ç'kLrs dekf.k rFkk lPNCn% ikFkZ ;qT;rs AA f‰&„^ AA

'सत्' इदं सारनाम तत् मन्त्रस्य अन्ते अनेन एव पूर्णपरमात्मना सह सत्यभावे श्रेष्ठभावे च प्रयुज्यते तथा हे पार्थ! उत्तमे कर्मणि एव सत् शब्दस्य प्रयोगो भवति। अर्थात् पूर्वोक्तमन्त्राभ्यां तत् इत्यनेन च सह सत् इति युज्यते।

;Ks rifl nkus p fLFkfr% lfnfr pkP;rs A
de Z pSo rnFkhZ;a lfnR;sokfHk/kh;rs AA f‰&„‰ AA

यज्ञे तपसि दाने च या स्थितिरस्ति सापि सत् एवं कथ्यते। तस्मै परमात्मने च कृता शास्त्रानुकूला क्रिया भक्तिकर्मणि एव वस्तुतः सत् शब्दस्य अन्ते कश्चिदन्यः शब्दः तत्त्वदर्शिना सत्पुरुषेण उच्यते।

Hkxonxhrk;k% lIrn'k% v/;k;%

vJ);k gqrh nÙka riLrIra —ra p ;r~ A
vlfnR;P;rs ikFk u p rRçsR; uks bg AA f‰&„Š AA

हे प्रिय अर्जुन! अश्रद्धया कृतो यज्ञः दत्तं दानं तपः यत्किमपि कृतं शुभं कर्म अस्ति तत् सर्वम् असदस्ति। तदस्माकं कृते न तु अस्मिन् लोके लाभदायकमस्ति न च मरणानन्तरम्।

Å¡ rRlfnfr JhenHkxonxhrklqifu"kRlq cãfo|k;ka ;ksx'kkL=s Jh—".kktqZulaokns J)k=;foHkkx;ksxks uke lIrn'kks·/;k;% AA f‰ AA

ओम् तत् सत् इदं श्रीमद्भगवद्गीता–उपनिषदि ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनयोः संवादे प्रकारत्रयस्य श्रद्धायाः अयं सप्तदशोऽध्यायः ।।

ikBxr ç'u 9-1

(1) निम्नांकितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि प्रयच्छत।

1. मनुष्येभ्यः श्रद्धायाः कति प्रकाराः भवन्ति।
2. अहाराः कतिप्रकारकाः भवन्ति।
3. तामसयज्ञः कः कथितः।
4. सात्विकदानं किम् उच्यते।
5. तामसदानं किम् उच्यते।

HkoUr% fd% f'kf{krOUr%

- गीतायाः सप्तदशाध्यायस्य अर्थज्ञानम्य
- श्रद्धायाः प्रकाराः।

ikBkUrk% ç'uk%

1. गीतायाः सप्तदशाध्यायस्य सारः स्वशब्देषु लिखत।
2. दानस्य प्रकारत्रयस्य व्याख्या कार्या।

mÙkjekyk

9.1

(1)

1. प्रकारत्रयस्य
2. प्रकारत्रयस्य
3. श्रद्धया रहितो यज्ञः।
4. देशं कालं पात्रं च ध्यायन् प्रदत्तं दानम्।
5. यद् दानं गुरुम् अनादृत्य अनुचितसमये स्थितौ कुपात्राय च प्रदीयते।